

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 101:378

DOI 10.35423/2078-8142.2021.1.2.10

В. В. Лях,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу історії зарубіжної філософії
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: vvlvv2012@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>*

М. В. Лукашенко,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії,
історії держави і права та філософії права юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна
e-mail: marina.look@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5430-0808>*

А. В. Усик,

*кандидат філософських наук,
науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: a.usyk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4464-090X>*

ПОСТСУЧАСНА ОСВІТА: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ЧИ ПОШУК НОВОЇ МОДЕЛІ?

*У статті проаналізовано контекст кризи вищої освіти,
спричиненої переходом сучасного суспільства до Другого Модерну.
Показано, що в умовах передчуття «смерті університету», або*

© Лях В. В., 2021

© Лукашенко М. В., 2021

© Усик А. В., 2021

перебування його «в руїнах», сьогодні, з одного боку, переглядається «ідея університету», акцентується увага на зміні його місії, пропонуються нові моделі, гнучкі траєкторії освіти, що стимулює адаптаційні процеси в закладах вищої освіти, їх творче реагування на виклики сьогодення, виникнення позауніверситетських освітніх послуг. Водночас, паралельно відбуваються процеси уніфікації освітньої системи, гонитва за рейтингами, що є проявом попереднього коду індустріального суспільства, коли «невидима» частина навчання мала на меті формування керованої робочої сили. Простежено зв'язок між третинним навчанням, «освітою без навчання» та перетворенням університету на лабораторію суспільно-особистісних нанотехнологій, в якій здобувач, пізнаючи власну унікальність, набуває таку пластичність мислення та функції, яких потребують різні соціальні вузли.

Ключові слова: університет, освіта, навчання, індустріальне суспільство, інформаційне суспільство.

У контексті новітніх характеристик постсучасності (Другого модерна, постмодерніті) традиційна система освіти перебуває в кризі адаптації, яка вимагає як пристосування до змін, що відбуваються на ринку праці, так і переосмислення основних засад освітнянських послуг. Серед дослідників, які першими описували дані процеси, існує певна згода щодо того, якого типу людей потребує нова реальність. Так, Е. Тоффлер обґрунтовував необхідність появи якісно нової освіти як такої, що зумовлена вимогами економіки «Третьої хвилі». У. Бек дає детальний аналіз змін у сфері освіти, які він пов'язує з новою реальністю Другого, або рефлексивного модерна, суть якого проявилась як наслідок «розлому» всередині самого Модерна, а класичне індустріальне суспільство набуло рис «суспільства ризику». Підґрунтя подібних трансформацій він вбачає у змінах, які відбулися як у сфері найманої праці, так і в суспільстві в цілому. Свого часу індустріальне суспільство перетворило працю на засадничий габітус для існування людини, який визначає основні параметри людського буття. Прижиттєва повна зайнятість у сфері найманої праці визначала домінуючу світоглядну ідею і життєву позицію людини. Сьогодні дана сфера цілком змінюється, «обсяг праці у суспільстві праці скорочується і система найманої

праці переплавляється в самих своїх організаційних принципах» [1, с. 223]. Поширюються гнучкі, множинні і нестабільні форми неповної і віддаленої праці, зникають угоди, соціальні і правові гарантії, взаємні сталі обов'язки роботодавців та працівників. Усі ці фактори засвідчують, що ринок праці змінюється.

Тобто на сьогодні праця втрачає свою домінуючу роль у житті людини та у визначенні стилю її буття. Виникає нова криза сенсу життя, розчиняється сфера визнання, втрачається причетність до головного проекту життя, що, зрештою, підважує проблему самоідентифікації. Усе це підважує основи традиційної освіти, яка була зорієнтована на підготовку спеціалістів певного профілю. Але під питанням опинилася і університетська освіта, яка начебто має готувати фахівців широкого профілю. Інформаційна доба та плинність її умов уже вимагають підготовки особистостей іншого типу, а саме – інноваторів, креативних людей нової формації, які здатні діяти в умовах різноманітності та постійних змін. Для цього, на думку М. Кастельса, потрібно мати освічених людей, відповідне фінансування та культуру інновацій [2]. Відповіддю на дану потребу інформаційної економіки стає пошук нової парадигми освіти, змістовна перебудова її системи, оновлення системи університетів, що відбувається шляхами як свідомого, системного керування, так і нової самоорганізації. В умовах швидкого застарівання знань та занепаду частини традиційних навчальних дисциплін, виникають нові галузі, зростає кількість та якість міждисциплінарних зв'язків, що зумовлює потребу постійно оновлювати систему навчання. Враховуючи даний контекст, у статті ми будемо також використовувати та простежувати зв'язки між різними рівнями кодування інформації, системами інтерпретацій, порівняння та оповідання сучасної ситуації університетів.

Для розуміння сучасного стану університетів та визначення природи процесів, які сьогодні відбуваються у системі вищої освіти, доречним буде їх порівняння з попередніми етапами трансформацій парадигм та моделей останньої. Так, формування, реформування та існування одночасно кількох моделей університетів відбувалися і раніше в періоди змін суспільства та кризи освіти. Наприклад, співіснування і розвиток наполеонівської та гумбольдтівської парадигм вищої освіти, які поширилися по світу з Франції та

Німеччини. Відповідно сьогодні ми маємо моделі масового та дослідницького університетів, головними ідеями яких стали соціально-просвітницька та дослідницько-автономна. Продовженням подібних трансформацій стала поява не лише публічних і приватних університетів, а й корпоративних, ідея яких розвивалась транснаціональними компаніями, що було відображенням процесів глобалізації та змін світової економіки.

Зміна старих парадигм досліджень та викладання, поява нових моделей університетів були відповідями не лише на запит ринку праці, а й на зміну пріоритетів освіти, пов'язану з оновленням уявної та уявленої соціальності. Ідеї, висловлені філософами, які з часом стають пануючими, такими, що визначають пріоритети розвитку суспільства, часто-густо розповсюджувалися саме з університетів, змінюючи світогляд здобувачів вищої освіти. Так, у дискурсі університету І. Канта предметом сприйняття було осмислення ролі розуму, тоді як у парадигмі В. фон Гумбольдта предметом уваги стає наратив, а відповідно і культура, літературознавство. Вища освіта в Канаді стала результатом синтезу англо-європейської освіти, що базується на гегельянстві та шотландській філософії здорового глузду. Сьогодні ж центральною ідеєю університету є комунікація, зв'язок та *storytelling*, що є основою підтримання та розвитку мереж. Філософське охоплення сучасних тенденцій змін уявної соціальності засвідчує тенденцію змін парадигми університету в напрямі до пріоритету мислення, де головним є не передати знання, а сформуванню звичку мислити, пластично змінювати типи мислення, розширювати свій інструментарій.

Іншим результатом відгуку на виклик часу став сучасний концепт безперервної освіти, що відобразилося як на соціальному інституті освіти, так і на окремих людях. Наприклад, сьогодні одним з трендів цивілізованого світу є *hustle* культура, яка є формою екстремального трудоголізму та неможливості зупинитися у трендовому саморозвитку, установкою на максимально ефективне використання свого часу, пізнання нового, бачення та використання ресурсів для того, щоб стати кращою версією самого себе. Парадоксальною відповіддю на це є рух за скорочення трудового тижня до чотирьох днів (але решту часу знов потрібно витратити на «ус-

відомлене щастя», розвиток soft skills та самовдосконалення). Проте така освіта переважно є позауніверситетською. Виникає багато незалежних освітніх платформ та систем з різними курсами.

Відповідями ж традиційної системи освіти на подібний контекст є, з одного боку, перегляд «ідеї університету», як її визначали В. фон Гумбольдт, Дж. Г. Ньюмен, Дж. С. Мілль, Г.-Г. Гадамер, Х. Ортега-і-Гассет, К. Ясперс та ін., самоорганізація, поширення нових гнучких траєкторій навчання за системою Liberal Arts, розвиток та зміни моделей університетів. З іншого боку, дедалі голосніше звучать ідеї «смерті університету», його перебування в кризі та руїнах (Р. Банетт, З. Бауман, Б. Рідінгс та ін.). Особливе занепокоєння дослідників, які розглядають проблему університету з метапозиції (хоча мають і власний досвід причетності та погляду зсередини), викликає його уніфікація, гонитва за рейтингами. Такі точки зору є одночасно відображеннями кодів інформаційного та індустріального суспільств, майбутнього і минулого. Обидві позиції свідчать про кризу університетів, але розглядають шляхи та бачення результатів виходу з неї більш або менш оптимістично.

Протоуніверситетська, рання та зріла університетські місії часто-густо мали на меті формування еліт та пошук тих, хто може підтримувати співпрацю між державою та елітою, виховання інтелігенції. Сьогодні ще одним контекстом кризи університету стала зміна розуміння еліт і сприйняття масовізації вищої освіти. Цікаво, що активний процес перетворення університетів за масовою моделлю відбувався саме за часів формування постіндустріального суспільства, коли кількість «білих комірців» перевищила кількість «синіх». У розумінні Д. Белла, творчою елітою майбутнього є вчені та адміністрація, а наукові співробітники та інженери становлять середній клас, пролетаріатом же розумової праці є асистенти, молодші співробітники, лаборанти. Цю ідею сьогодні продовжують університети, які працюють за елітарною моделлю та моделлю світового класу. Паралельно відбувається інше оновлення моделей університету, а саме – мережеве та віртуальне, які працюють офлайн і онлайн. Так, низка відомих університетів світу сьогодні мають інтегровані курси у проєкті гри Second Life.

Водночас перебудовується «невидима» частина навчання, яку Е. Тоффлер характеризував як «прихований» курс, що прохо-

дили здобувачі в організованій на фабричний зразок системі освіти, яка у «відкритому курсі навчання» формувала навички читання й письма, основи різних предметів. Проте під ним був головний – невидимий, або «прихований курс навчання», який складався з трьох курсів: «пунктуальності, вміння підкорятися й уміння виконувати механічну, одноманітну працю» [3, с. 35–36]. Таким чином формувалась слухняна і керована соціальна маса, яка вбудовувалась у відповідні матриці. Так, про вплив суспільства та його структури на те, як люди мислять та застосовують знання, писали М. Мід, Г. Бейтсон, З. Бауман та ін. Саме «вторинне навчання» є тим прихованим процесом, під час якого здобувачі отримують звичку пошуку прихованого контексту, відрізнити головне від другорядного, логіку і послідовність операцій мислення тощо. Цей прихований процес створює канву і підґрунтя для навчання предметного типу. Проте такий процес створення структури мислення дієвий лише за умови, що індустр-реальність потребує саме таких навичок і що вона не зміниться протягом найближчого часу. А плинні часи інформаційного суспільства потребують «третинного» навчання навичкам постійних змін, що З. Бауман легітимізує та виводить з поля не норми [4, с. 156–157].

Цікаво, що приховану функцію вторинного навчання визначні філософи минулого також вбачали на межі вторинного і третинного навчання. Це відзначав Дж. С. Мілль, оголошуючи, що у суспільстві існувала певна згода щодо того, чим не є університет, а саме – що він не є місцем професійного виховання: «Університети призначені не для того, щоб навчати знанням, потрібним людям для певного спеціального способу здобуття засобів для існування. Мета їх не в тому, щоб підготувати майстерних юристів, медиків чи інженерів, а щоб приготувати здібних і освічених людей» [5, с. 6]. Британський філософ підкреслював, що людина може бути компетентним фахівцем, але лише освіта може зробити людину філософом, здатним розуміти принципи, а не просто наповнювати пам'ять.

Тобто вторинне навчання можна порівняти з простором між первинним і третинним. Той його край, що ближче до суми знань, створюється навичками бачити і триматися чіткої структури суспі-

льно-соціального контексту, відповідно, вирівнюючи власну траєкторію руху. Інша межа має дотик до пластичності та свободи рухатися в хаосі, кожного разу по-новому прокладаючи маршрут за певним алгоритмом дій у системі плюралізму та множинності істини. Третинне навчання (якщо це можна продовжувати називати навчанням) починається у просторі, в якому мережа контексту пізнається з позиції незнання та цінності помилки, фаліблізму, як зобов'язання помилятися, фальсифікаціонізму. Проте можливість помилятися може зникнути у шпарині між плюралізмом та поціновуванням безоціночних суджень. Мережеве суспільство створює умови для перетворення університетів на простір, в якому на засадах самоорганізації можна за власною траєкторією освіти досліджувати себе, світ та Всесвіт, в якому можна і треба помилятися. Університет стає лабораторією людських суспільно-особистісних нанотехнологій, в якій кожний індивід, який виходить з її стін, знаючи власну унікальність, має бути готовим набути таку форму мислення та функцію, якої потребує той соціальний вузол, в який він потрапляє. Саме така зміна бачення та метафор Університету дає можливість розглядати його феномен у сучасному світі з позиції темної філософії, про що йтиметься далі.

Продовжуючи розгляд прихованого курсу навчання та його залежності від особливостей часу та суспільства, варто зупинитися на актуальному русі уніфікації вищої освіти, яка відбувається у межах «Болонського процесу», якого змушені дотримуватися університети Європи, потрапивши у кризове становище. Так, наприкінці 2020 р. було прийнято Римське комюніке, яке визначає індикатори та вектори розвитку Європейського простору вищої освіти до 2030 р., головним меседжем якої став заклик прийняти виклик, створити нові можливості та скасувати відмінності. Сьогодні 48 країн з різними культурами та академічними традиціями вже двадцять років будують спільний простір з однаковими структурними реформами, спільними інструментами та цінностями свободи вираження поглядів, автономії установ, незалежності студентських спілок, академічної свободи та вільного пересування здобувачів та викладачів [6].

Красномовним є символ, який мав надати «філософської» форми Конференції, – нескінчений пошук нескінченого. Ним став

образ «третього раю», створений Мікеланджело Пістолетто у стилі «Arte Povera», тобто «бідного мистецтва». Основною ідеєю образного символу є народження нових сфер для діалогу, коли бічні кола, які є символами інакшості, індивідуального досвіду, при зустрічі утворюють більше коло – простір для обміну, творчого синтезу та єдності, новий шлях, динаміку, рух, який замикається на собі, але може нескінченно відстежуватися при постійному відтворенні [7]. Але тут можна побачити і прихований сенс: традиційно визнана освіта стає дедалі дорожчою, тривалішою, так само, як і твори мистецтва, втратила довіру, тому вона, змушена звертатися до тих ресурсів, які у неї є, як це було з «Arte Povera».

Проте можливо, що це не зовсім гомогенізація, а процес, під час якого система освіти сьогодні набуває власний «гайдлайн»? Це схоже на прописаний стиль, який має бути впізнаваним людьми, тобто який транслює свою філософію. Для швидкості і зручності користувачів використовуються звична добре розроблена основа, для якої можна розробляти власні індивідуальні застосунки. Вони роблять швидко адаптивними попередні навички, відкриваючи можливості для надшвидкого отримання нових. Розроблені компетентності є тими модулями, які можна «скачати» в університеті, аби змінити власну програму відповідно до запитів часу. Йдеться про зміну акценту з розуму, історій, комунікації на мислення, швидкість генерування та передавання інформації. Відповідно університети сьогодні мають перетворитися на місце, в якому розвивається креативність, гнучкість мислення та здатність співпрацювати з різними спеціалістами в умовах невизначеності.

Тобто сьогодні потрібен не пошук моделі університету, а створення моделі моделей. У світі зайнятості, який потребує постійного оновлення навичок, створення нових знань та технологій, потрібні швидкі і гнучкі курси, сертифікатні програми. Альтернативою звичній системі вищої освіти стало поширення інших, зокрема безкоштовних, поза університетських систем освіти та акредитації. Наприклад, Венеціанський процес, Khan Academy, Ізраїльський University of the People, університет «Ecole 42», доступ до освітніх платформ Coursera, edX, Udemy, SkillShare, Kadenze, DataCamp, Canvas Network, EduOpen, OpenLearn, Prometheus та ін.

Тому сьогодні ще більш актуальними залишаються означені Б. Рідінгсом напередодні XXI ст. трансформації інституціональної функції університетів, пов'язані з розмиванням їх соціальної ролі [8, с. 11]. Про трансформації суспільства, місця університетів у ньому і зміни їхніх структур писав і З. Бауман, який у Болонській «Великій хартії європейських університетів» вбачав відображення відчуття кризи та втрати свого колись такого важливого місця у суспільстві.

Однією зі спроб утримати внутрішню основу даного соціального інституту є Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі та чисельні рухи та організації, які поширюють ідею дотримання академічної доброчесності. Подібні етичні кодекси є своєрідною імунною системою вищої освіти, яка мобілізується для захисту організму, що є дуже важливою функцією, без якої чужі ідеї та цінності знищать саму систему. Проте, послуговуючись медичними метафорами, відзначимо, що існують також алергії та аутоімунні захворювання, які можуть не дати університетам адаптуватися у світі, що змінюється. Зміна значення гуманітарних наук та майже повне зникнення філософії з багатьох освітніх програм, провідна роль адміністрування, а не викладання та дослідження, так посилили імунну відповідь університету, що цінності та етичні кодекси сьогодні стали набувати функцію керування страхом. Те, що мало створити етичне поле довіри для розвитку творчості, гри та пластичності, покликало до життя тривогу невідповідності. Тому сьогодні так важливо шукати виключення, зародження та випробовування нового коду освіти та університету.

Одним з таких сценаріїв є поширення системи навчання *Liberal Arts and Sciences*, яка сьогодні зі Сполучених Штатів Америки отримала поширення в Європі та світі. Базовими принципами такої освіти є міждисциплінарність та максимальна свобода вибору у здобувачів, які можуть знайомитися з усіма напрямками та предметами в університеті. Вони можуть змінювати обраний при вступі профіль, модерувати свій мажор і мінож, обирати курси серед представлених дисциплін за вибором. Така різноспрямованість дає можливість краще адаптуватися в майбутній роботі, яка часто може бути не за спеціальністю, що отримували здобувачі. Необхідність вивчити різні науки, гуманітарні предмети та прочитати тексти, які

є кодом культури, стислість курсів, вчать критично мислити, максимально швидко занурюватися у сутність дисципліни, працювати в режимі міждисциплінарності та розв'язувати різні задачі, що є необхідними навичками в інформаційному світі. Такий принцип навчання дає досвід впевненості, що людина і в майбутньому може займатися широким колом справ, експериментувати з власною кар'єрою, розвиватися і випробовувати нове.

Саме таке завдання актуалізувала перед університетами постіндустріальна реальність, від чого залежатиме не лише успіх виходу з кризи, а й виживання людства. Вони знов мають задовольнити потребу в людях з певними властивостями, а саме – здатних до творчості в умовах різноманітності та адекватної реакції на плинність та зростаючу кількість нових викликів. Тому в інформаційному суспільстві формування нової парадигми освіти стає таким важливим, тому виникає новий альянс між інтелектуалами і підприємцями, які сьогодні активно включаються у якості стейкхолдерів у реформування університетів. Проте, з цього матиме користь не лише майбутня виробнича система, яка потребує дедалі більш індивідуалізованих, креативно налаштованих працівників, а й здобувачі, які отримують новітні засоби для формування власного складного і непересічного само-образу особистості, відповідно до своєї унікальності. Так, розуміння власної автентичності та виявлення творчості стає бажаними і соціально та економічно санкціонованими.

Сьогодні ж ми можемо говорити у стилі темної філософії про появу освіти без навчання, що є дещо неоднозначною алюзією на «екологію без природи» Т. Мортон. Освіта без навчання є простором, в якому відбувається звільнення потужного, неосяжного і неприборканого пізнання з обмежень структурованого навчання. Поступово освіта втрачала початок пізнання – здивування, перетворюючись на систему, де здійснюється навчання як активний двосторонній міжгенераційний процес передавання знань і засвоєння правильно інтерпретованої інформації. Здобувачі освіти отримували затверджені карти руху їхніх думок та алгоритмів дій. Сьогодні вони мають отримувати досвід прокладання власних нових маршрутів в інформаційному хаосі, щоб, пов'язуючи між собою елемен-

ти певним чином, перетворити його на зрозумілу собі та іншим структуру. Це можна порівняти з навчанням штучного інтелекту. Показово, що філософські рефлексії цього феномена поєднуються з опрацюванням результатів дослідження свідомості. Та чи така дотичність не покличе до життя пост-антропоцентричне навчання, коли не буде особливої різниці, до якої саме нейронної мережі (комп'ютерної, людської, тваринної) застосовувати ті чи інші принципи пізнання. У такій системі здобувачі, викладачі, економічні фактори, інші об'єкти, стають лише акторами освітньої мережі.

Освіта без навчання, як і темна екологія, є спробою поновому «зачаклувати» світ, щоб кожен міг повернутися в часи винахідництва, відкриттів та досліджень. Проте, якщо дотримуватися далі подібної логіки, то в освіті має зникнути і зовнішній принцип та єдині критерії, що є протилежним до того, що відбувається сьогодні у світовому масштабі. Ризикованою умовою для оновлення внутрішніх принципів самоорганізації освіти без навчання може бути відмова від розгляду освіти як того, що підтримує західну цивілізацію. Подібне відокремлення може відповідати викликам інформаційного суспільства, але й може мати непередбачувані наслідки у сучасному світі.

Отже, серед чинників, які спричинили глибоку кризу освітньої системи, слід виокремити як зовнішні чинники, так і внутрішні. І пріоритет належить саме зовнішнім: передусім, це становлення інформаційного суспільства, доступність інформації в мережі Інтернет, роботизація і скорочення ринку праці, переформування попиту на спеціалістів тощо. Світ, який ще донедавна був SPSC (стабільний, передбачуваний, простий, однозначний), а сьогодні став ускладненим і незрозумілим VUCA (нестабільний, невизначений, складний і неоднозначний), в якому померли менеджмент, маркетинг та стратегії, вимагає від університетів, так само, як і від їх випускників, високої адаптивності, отриманої завдяки вторинному і третинному навчанням. До того ж, сучасна доба демонструє таку зміну культурної парадигми, яку позначають як перехід до Постмодерну, що характеризується відмовою від гранднаративів, лінійної логіки історичного розвитку, орієнтації на домінування загального над індивідуальним тощо. Зрештою, така зміна парадигми підриває сенс існування і призначення університетів,

які значною мірою були орієнтовані на логіку і вимоги доби Модерну. У такому світі реакцією університетів на кризу є як спроба посилити минулі стратегії розвитку та цінності, так і орієнтованість на нові можливості. Тому університети, з одного боку, посилюють уніфікацію систем навчання, адміністрування та рейтингування, а з іншого – змінюють свою парадигму, основною ідеєю якої є зв'язок та комунікація між творчими дослідницькими елементами системи, які зберігають свою автономію, свободу та єдність дослідження та викладання, спільного відкриття нового, формуючи у випускників пластичне, креативне, незалежне мислення, здатне до саморозвитку та удосконалення. Звідси стає зрозуміло безплідність пошуків нової моделі Університету, оскільки сам концепт моделі є породженням ментальності попередньої доби. Натомість постає проблема створення такої форми навчання, яка давала б можливість широко варіювати предмет навчання, перетворивши університет на модель моделей. Це може бути «освіта без навчання» або з навчанням «з відкритим доступом», приреченим на те, щоб завжди залишатися відкритим, що стане предметом наступних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. *Общество риска. На пути к другому модерну* / пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Кастельс М., Хіманен П. *Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель* / пер. з англ. Київ : Ваклер, 2006. 231 с.
3. Тоффлер Е. *Третя хвиля* / пер. з англ. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
4. Бауман З. *Індивідуалізоване общество* / пер. с англ. под ред. В. Иноземцева. Москва : Логос, 2005. 390 с.
5. Милль Дж. С. Речь об университетском воспитании. *Юманс Э. Новейшее образование: его истинные цели и требования* / пер. с англ. М. Антоновича. СПб. : Русская книжная торговля, 1867. С. 5–71.
6. *EHEA Ministerial Conference 2020*. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/ehea2020?fbclid=IwAR3B3Y-GlgMVo588VH6aA9NFfiWLHERwnmjSwY8rG15D-JwhbsdSqnj69h8g>
7. *Third paradise. Creating new areas for dialogue*. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/third-paradise>

8. Ридингс Б. *Університет в руїнах* / пер. с англ. А. Корбуга. Москва : Изд. Дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. 304 с.

REFERENCES

Beck, Ulrich. (2000). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Moscow: Progress-Tradition. [In Russian].

Castells, Manuel & Himanen, Pekka. (2006). *The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model*. Kyiv: Wakler. [In Ukrainian].

Toffler, Alvin. (2000). *The Third Wave*. Kyiv: Vsesvit. [In Ukrainian].

Bauman, Zygmunt. (2005). *The Individualized Society*. Moscow: Logos. [In Russian].

Mill, John Stuart. (1867). Speech on University Education. *Newest education: Its True Goals and Requirements*. St. Petersburg: Russian book trade, 5-71. [In Russian].

EHEA Ministerial Conference 2020. Retrieved from <https://eha2020rome.it/pages/eha2020?fbclid=IwAR3B3Y-GlgMVo588VH6aA9NFilWHERwnmjSwY8rGl5D-JwhbsdSqnj69h8g>

Third paradise. Creating new areas for dialogue. Retrieved from <https://eha2020rome.it/pages/third-paradise>

Readings, Bill. (2010). *The University in Ruins*. Moscow: Publishing house. House of State University – Higher School of Economics. [In Russian].

Vitalii Liakh

Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (Philosophy), Head of the Department of History of Foreign Philosophy H. Scovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: vvlvv2012@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>

Maryna Lukashenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph D.), Associate Professor Department of Theory, History of State and Law and Philosophy of Law Vasyl' Stus Do-

---

netsk National University; Vinnytsia, Ukraine; e-mail: marina.look@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5430-0808>

Alla Usyk

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Researcher H. Scovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: a.usyk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4464-090X>

Postmodern education: a paradigm shift or a search for a new model?

Abstract

The context of the crisis of higher education caused by the transition of modern society to the Second Modern is analyzed in the article. It is emphasized that there is a change in kinds and types of work in the information society, so the education system is forced to adapt to a flexible employment system, it puts forward new requirements for universities and the qualifications of their graduates. Two approaches to overcoming the crisis are being formed in response to the crisis of higher education and the demand for time for the constant renewal of education systems. On one hand, in the context of anticipation of the "university death" or its "destruction", researchers reconsider the "idea of the university", focus on changing its mission, suggest new models, flexible trajectories for education and more. In particular, the adaptation processes in universities, their creative response to today's challenges, the emergence of extra-curricular educational services, platforms, courses and the development of the idea of continuing education, hustle culture, trend of soft skills and self-improvement. On the other hand, it is shown that despite the requirement of postmodernity, which is to find diversity, flexibility, creative solutions, there are parallel processes of unification of the educational system, ratings, that reflect the industrial society, with its purpose of forming a managed workforce. The functions of primary, secondary, and tertiary education in the universities' purposes are revealed in the article. The connection between tertiary education, the possibility of making mistakes and the role of fallibilism in modern education is traced. It turns the university into a laboratory of social and personal nanotechnologies, where the applicant learns his/her own uniqueness and in a process acquires plasticity of thinking and functions that are needed for future social nodes. In the article it was hypothesized that universities are moving towards education without regulated learning, when students gain experience of plastic thinking, creating their own new routes in the information chaos, to connect the elements in a certain way for understanding the struc-

ture. Learning is directed towards post-anthropocentrism, when it does not matter which network is learning, and universities become models of models.

Keywords: *university, education, training, industrial society, information society.*